3. Mälksoo M. Militant Memocracy in International Relations: Mnemonical Status Anxiety and Memory Laws in Eastern Europe. *Review of International Studies.* 2021. Vol. 47, Issue 4. P. 489–507. DOI: 10.1017/S0260210521000140.

4. Kalhousová I., Finkel E., Kocián J. Historical Analogies, Traumatic Past and Responses to the War in Ukraine. *International Affairs*. 2024. Vol. 100, Issue 6. P. 2501–2523. DOI: 10.1093/ia/iiae228.

5. Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство / відп. ред. В. Смолій. Київ : Інститут історії України НАН України, 2023. 264 с. DOI: 10.15407/book2-0017516Ukrainian.

6. Лисенко О. Комеморативна політика Російської Федерації як засіб збереження «імперії». Лекція для спецкурсу «Історична пам'ять» / за ред. В. Смолія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2024. 36 с. DOI: 10.15407/book8-0018331.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-667-9-33

ПОЛІТИКА ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ДЕРЖАВНИХ СВЯТ)

Стрільчук Л. В.
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Засади формування державної політики пам'яті в Україні на тридцять п'ятому році незалежності в умовах повномасштабної війни з РФ продовжують залишатися дискусійними. Системні трансформації останніх десятиліть докорінно змінили акценти у підходах до розуміння та вивчення історичної минувшини та ролі у цьому процесі національної історичної пам'яті. На початку 90-х років XX століття, Україна, як і більшість пострадянських республік, успадкувала пам'яттєву мапу «загальносоюзного» зразка із похибкою на національні історичні особливості, із певним набором героїв та визначних подій. Фактично, у період незалежності в українському суспільстві відбувається трансформація історичної пам'яті: уявлень про найважливіші дати та події, національних героїв. Фактично, зміни у національній історичній пам'яті відбувалася на двох рівнях: у державній політиці пам'яті, що головним

чином відбито у нормативно-правових документах та в уявленнях пересічних українців [4, с. 97].

Аналіз того, що саме «святкували»/«відзначали» в Україні на державному рівні впродовж трьох із половиною останніх десятиліть засвідчує факт непослідовності здійснення державної історичної політики та формування національної історичної пам'яті, і, як наслідок поляризація історичної пам'яті у суспільстві по осі «Схід – Захід». Не складно зауважити, що більшість свят залишилося у спадок від СРСР, наприклад, 8 березня (Міжнародний жіночий день), 1-2 травня – День міжнародної солідарності трудящих, 9 травня, як День Перемоги у Великій Вітчизняній війні [3, с. 235]. Саме ці три дати, закріплені на законодавчому рівні, як святкові дні, продовжували залишатися незмінними у державному святковому календарі України іще десятиліттями після проголошення незалежності. Паралельно традиційними, і досить масовими стають релігійні свята. Але поряд із цим починають з'являтися і дати пов'язані із національною історією, наприклад 14 жовтня – День Українського козацтва, який було запроваджено згідно Указу Президента Л. Кучми у 1999 році [3, с. 238–239].

Парадоксально, але у тому ж таки 1999 році згідно Указу Л. Кучми на державному рівні було закріплено святкування Дня захисника Вітчизни і призначено його на 23 лютого. Як відомо, саме ця дата впродовж тривалих десятиліть відзначалася в СРСР як день радянської армії. Даний приклад чітко унаочнює, що державна політика історичної пам'яті в Україні, у той період, формувалася у межах радянських історичних наративів.

Далі проаналізуймо походження вищезгаданих свят та їх ідеологічне забарвлення. У 2000 році Верховна Рада України ухвалює Закон «Про увічнення перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» [1]. Власне, щодо самого терміну «Велика Вітчизняна війна», як такого, є чимало заперечень та контраргументів, зокрема: саме радянським керівництвом, на початку 40-х років XX століття, було придумано власну концепцію про початок Другої світової війни, аби заперечити свою причетність до поділу Другої Речі Посполитої у 1939 році. Так, у 1942 році Й. Сталін видає книгу (брошуру) про Велику Вітчизняну війну, де виокремлює німецько-радянську війну і цим самим отримує окрему війну, що дає можливість заперечувати власну причетність до подій 1939 року. Цей історичний міф РФ використовує і до сьогодні. Але і Україна, на початок XXI століття, не звільняється від російських пам'яттєвих наративів. Формулювання «Велика Вітчизняна війна» на державному рівні залишалося незмінним аж до 2014 року [4, с. 97].

У 2010 році, в період президентства В. Януковича, на нормативному рівні було закріплено уявлення про відокремлення «Перемоги у Великій

Вітчизняній війні» від подій Другої світової війни [1]. А уже в 2015 році Верховна Рада України ухвалила новий Закон «Про увічнення перемоги над нацизмом у роки Другої світової війни 1939–1945 роки». Фактично саме у цей період відбувається зміна риторики «перемог» та «визволень» на риторику про масові жертви та трагічні сторінки і, саме у цей період, відбуваються найвідчутніші трансформаціх історичної пам'яті в українському суспільстві [4, с. 98].

Серйозні контраргументи існують і проти дати 9 травня, як Дня Перемоги. Адже, як відомо, саме за вказівкою Й. Сталіна, в офіційних радянських джерелах, було змінено дату 8 травня, на 9 травня, як День Перемоги Радянського Союзу у війні з Німеччиною. Дана маніпуляція була необхідна радянському керівництву, аби підкреслити особливу роль (а у пізнішій риториці – виключну роль) СРСР у перемозі. Таким чином, Сталін добився окремої перемоги у окремій війні. І цей історичний міф десятиліттями культивувався радянською ідеологією, перейшовши у спадок більшості бувшим радянським республікам, у тому числі й Україні [5, с. 62–63].

Щодо іще одного «свята», успадкованого Україною із радянської святкової традиції, – Міжнародного жіночого дня 8 березня, відзначення якого бере свій початок на світанку індустріальної доби, а як свято на державному рівні воно постало у 1965 році [2, с. 235], і стало незмінною атрибутикою радянської держави у формуванні інтернаціоналізму та рівності жінки у радянському суспільстві. На думку авторки, саме цим святом викорінювалися із історичної пам'яті та нівелювалися національні свята, так, наприклад, як День матері.

На переконання авторки, в Україні, у перші два десятиліття незалежності, чітко простежується поляризація історичної пам'яті суспільства, по осі «Схід – Захід», при якій увиразнилися пам'яттєві орієнтири, при чому Схід України тяжів до пострадянських-російських наративів, а Захід країни орієнтувався на національних героїв та українські історичні цінності. Кожен із українських Президентів, відповідно до своїх бачень та переконань, впливав на формування державної політики історичної пам'яті. Зокрема, 1999 року, на підставі Указу Л. Кучми, на державному рівні відзначали «60-ти річчя возз'єднання українських земель у складі Української держави», фактично відзначаючи напад радянсько-німецьких військ на Польщу [4, с. 99]. Відомо також, що на ініціативу Президента Л. Кучми на державному рівні відзначалася 350-та річниця Переяславської ради, як союз поміж росією та Україною, створено було робочу групу, яка спільно із російськими істориками здійснювала ревізію підручників з історії, написаних після 1991 року, на предмет спільних бачень у трактуванні історії, тощо [2, с. 158].

Із приходом до влади В. Ющенка спостерігається кардинальний поворот у формуванні історичної пам'яті. Зокрема, на державному рівні з'являється тема УПА, уже в 2007 році Президент підписує Указ «Про відзначення 65-ї річниці створення УПА» [7], що було схвально зустріто західним регіоном України і викликало обурення на сході країни. У тому ж таки 2007 році В. Ющенко підписує іще один Указ (що іще більше поляризувало історичну пам'ять у суспільстів) «Про заходи щодо відзначення 60-х роковин операції «Вісла»» [6].

Відомо також, що В. Ющенку належить ініціатива відродження Батурина, як гетьманської столиці. Саме з уст українського Президента пролунав заклик до світової спільноти визнати Голодомор 1932–1933 років геноцидом проти української нації, відбулася героїзація С. Бандери [2, с. 158]. У шкільних підручних з'являються теми присвячені героїчній боротьбі УПА та її командирам, піднімаються проблеми радянських репресій, голодоморів, змінюється концепція історичної освіти. І схожих прикладів протиставлень можемо навести чимало.

Найрадикальніші та наймасовіші зміни в українському святковому календарі пов'язані із появою у ньому релігійних свят, що простежується з періоду незадовго до проголошення незалежності України. З того часу релігійні свята добре прижилися у святковому календарі, поступово зміцнюючи свої позиції у переліку найулюбленіших свят українців [4, с. 99].

Окрім того, слід констатувати, що державні комеморативні практики, відбиті у базі нормативно-правових актів, загалом, не надто багаті на відзначення різного роду військових дат: таких подій у загальній сукупності ледве набереться десяток. Багато важливих дат залишається поза увагою святкового календаря, наприклад, Перша світова війна, або ж події Української революції. Нинішня російсько-українська війна увиразнила прогалини у формуванні державної політики історичної пам'яті (загалом, і щодо святкового календаря зокрема) і це дає підстави сподіватися, що у цьому сенсі нас очікують відчутні зміни, принаймні, запит в українському суспільстві на такі зміни сьогодні, як ніколи, високий.

На сьогоднішній день, в умовах повномасштабної російської агресії, проблеми формування державою історичної політики та історичної пам'яті в Україні посідають першорядне місце. Тому завданням політиків та істориків, і у першу чергу тих, хто працює у площині публічної історії, є вироблення збалансованої, грамотної та чіткої державної історичної політики та формування відповідних історичних наративів та національної історичної пам'яті. Адже від цього процесу, напряму залежить майбутня безпека держави.

Література:

1. Закон України від 20.04. 2000 № 1684-III «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 роки». URL: http://zakon0rada.gov.ua

2. Коник А. «Історична пам'ять» та «політика пам'яті» в епоху медіа-культури. *Вісник Львівського університету.* Вип. 32. Львів, 2009. С. 153–163.

3. Набок С. Політика пам'яті в сучасній Україні: проблеми формування та контраверсійнсть наслідків. *Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні*. К., 2017. С. 227–273.

4. Стрільчук Л. Еволюція політики пам’яті в сучасній Україні: пострадянські наративи та національна політика пам’яті (на прикладі державних свят. *Літопис Волині. Всеукраїнський наковий часопис. Заснований у 2001 р.* Число 29. 2023. С. 96–100.

5. Стрільчук Л. Проблеми формування політики історичної пам’яті в Україні. Українська історія у публічному просторі : матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції 19–21 травня 2023 р. Львів-Торунь, 2023. С. 62–64.

6. Указ Президента України від 05.05.2007 №274/2007 «Про заходи до 60-х роковин операції «Вісла»». URL: http://zakon2rada.gov.ua

7. Указ Президента України від 12.10.2007 № 966/2007 «Про відзначення 65-ї річниці створення Українсьої повстанської армії». URL: http://zakon2rada.gov.ua